

2007.11.16.

Kivonulás & tiltakozás / Albert Hirschman

gazdasági
társadalmi
politika } rendszerek: funkcionális viselkedés
szabályainak megsértése →

- hatékonyság
- racionalitás
- törvényszerűség
- stb.

→ diszfunkcionális/szabálysértő viselkedésre adott társadalmi reakció lehet:

- kivonulás
- tiltakozás
- hűség

1.) politológusok, moralisták

- megóvni az egyént az immorális viselkedéstől
- megóvni a társadalmakat a felbomlástól
- megóvni a kormányokat a hanyatlás veszélyétől

2.) közgazdászok feltételezései

- a) – a gazdasági aktorok racionálisak
- a racionalitás szintje állandó
- a hanyatlás okai lehetnek: kínlat/kereslet kedvezőtlen alakulása (objektív); a profitmaximalizáló létezés és hajlandóság csökkenése (szubjektív)
- b) – botlások juttatása nem szükséges
- mások lépnek a helyébe (akik talán hatékonyabban töltik be ezt a szerepet)

→ a feltételezés megkérdőjelezése: az egyes vállalatok sorsának alakulása valban csak a komparatív előnyök változásaitól függ?

- monopólium, monopszómia, oligopólium/duopólium
- sokszereplős esetben is lehetnek szubjektív okok → működő korrekciós mechanizmusok (mérkés)¹

Kivonulás és tiltakozás

- értékesíthető termék
- ellenszolgáltatás nélküli szervezetek
- hanyatlani kezd, ennek okai:
 - nem pontosan meghatározottak
 - nem elég tartósak
 - nem elég(éges) a kényszerítő erejük

} feltételezéseink

+ az előállított termék/szolgáltatás minősége romlik (abszolút/relatív romlás)

értékesítés módjai: kivonulás: a fogyasztó nem vásárol, a tag/dolgozó kilép a szervezetből

→ bevételek és taglétszám csökkenése

tiltakozás: elégedetlenség közvetlen kifejezése (pl. sztrájk, panaszkönyv)

→ a vezetőség felhívja az okokat és igyekszik orvosolni azokat

¹ a verseny, mint korrekciós mechanizmus

Kivonulás

- keresleti függvény²: minőségromlás³ esetén az ár változatlan marad és a ktg-ek sem változnak (ha a kereslet áról függő, egy bizonyos szintű kivonulás mellett áremeléssel nem lesz bevételcsökkenés)
 - reakciófüggvény: minőség javulása – eladások csökkenése; fogyasztó hűtlensége: jövőbeli szándék
 - o háromértékű függvény:
 1. az árbevétel kismértékű csökkenése → nincs reakció
 2. az árbevétel közepes csökkenése → a termék minősége újabb eléri az eredeti szintet
 3. az árbevétel nagymértékű csökkenése → nem reagál, mert már túl késő
 - o rugalmatlan kereslet: a vállalat nem veszi észre
 - o (túl) rugalmas kereslet: túl késő már intézkedni
 - o teljesítménycsökkenés esetén a verseny-/kivonulási mechanizmus akkor állítja vissza a leghatékonyabban az eredeti teljesítményszintet, ha egyaránt vannak **tétlen és éber** fogyasztói a vállalatnak
 - **tétlen** → erőfeszítések fedezete (pénz, idő) → ha nem lennének: instabilitás (nincs idő a jövőre)
 - **éber** → visszacsatolási folyamatok biztosítja
 - a **tökéletes** verseny modelljének módosítása: a vállalat szabadon megváltoztathatja a minőséget
 - az optimális állapot nem a lehető legközelebb lesz ahhoz az állapothoz, melyet a **tökéletes** verseny testesít meg
 - további lehetőségek a kiigazításra:
 - új fogyasztók a régiók (kivonultak) helyett
 - egyformán hanyatló vállalatok közötti vándorlás
- termelők → vállalatok → fogyasztók
- kényelem reklám: csábítás, remény: „a szomszéd étje mindig zöldebb”
- felrevezetés, ktg-ek: pazarkás

² nem az ár, hanem a minőség függvényében

³ véletlen hatékonyságromlásból fakad, nincs szándékosság

Tiltakozás

- kiigazítási mechanizmus⁴
- érdekartikuláció// politika
- SZU, fejlődő országok
- kísérlet a változtatásra (nem egyszerű menekvés a kellemetlen szituációból)
- módok: közvetlen jelzés a vezetőknek (beadványok, javaslatok, tiltakozó akciók)
- hatékonyság: a tiltakozás hatékonysága egy bizonyos pontig a tiltakozóakció méreteivel együtt nő⁵

kapcsolatok ~ az állampolgárok politikai aktivitása – stabil demokrácia

politikai apátia / Robert Dahl (politikai erőforrások nem maximális kihasználása: fedezet a reagálásra)

tiltakozás, mint reziduális kategória

- nincs kivonulás
- monopólium, egyház, család, állam, stb

Hűség

- akik nem vonulnak ki (viselik a tiltakozás terheit)
- a tiltakozás a kereslet minőség rugalmasságától függ
- a kapcsolat iránya: a tiltakozás annál nagyobb, minél rugalmatlanabb a kereslet + minél kisebb a kivonulás lehetősége

⁴ önállóan és kivonulással együtt is

⁵ a tiltakozás hozadéka egy bizonyos ponton túl negatív lesz

ELŐADÁS (Lengyel György) - Kivonulás, tiltakozás, akciópotenciál

Hirschman → hogyan reagálnak a vállalatok, szervezetek és államok hanyatlásra (= minőségromlás) az érintettek

kivonulás: piaci mechanizmus; Láthatatlan Kéz (közvetett); egyszerű, személytelen, egyéni cselekvés; pl. elhagyni egy falut, országot – de kapcs.hoz alapú információval

*tiltakozás*⁶: külső fokozatai vannak (belső tüntetés, aláírásgyűjtés, erőszakos demonstráció); kollektív cselekvés; közvetlen és egyenes; egyéni vélemények nyílt és világos megfogalmazása

→ azonos fontosságú mechanizmusok / gazdasági és politikai erők

→ a kettő kapcsolata: a kivonulás jelenléte gátolja a tiltakozás technikájának kialakulását (lásd kommunista diktatúrák; de a kivonulás előremozdíthatja a tiltakozás megjelenését: NDK 1989.)

a *hűség* lehetővé teszi a korrekciót

- közös vonások: hanyatlás; saját helyzetromlás kiküszöbölésére tett kísérlet

- eltérések: kivonulás inkább gazdasági és egyéni cselekvés, a tiltakozás inkább politikai és kollektív cselekvés

R. Dahrendorf: Life Chances (életesélyek fogalma)

- *ligatúra*: az emberek kötődései, kötései, a hagyományok vagy érzelmek általi meghatározottságok

- *opcók*: választási lehetőségek, a *környezet* az idő feletti kontroll alternatív megoldásai

→ e kettő kombinációja kell az életesélyek kiteljesítéséhez

Hobbes:

- ha csak *opcó*: anarchia
- ha csak *ligatúra*: despotizmus

Lengyel György tanulmánya

→ *ligatúra* és *opcók* közötti viselkedési tartomány⁷: **akciópotenciál**⁸

1. adottságok, *kötés*ek + 2. cselekvési készségek, hajlandóságok

↓ ↓

pl. materiális, kulturális és társadalmi erőforrások, primordális, demográfiai és egészségi körülmények

a) proaktív cselekvési hajlandóság: vannak-e célok, tervek, melyekért tenni is szeretnénk? → a szubjektív jó befolyásolása

b) reaktív cs.h.: kivonulási és tiltakozási potenciál; legális és illegális (radikális) formák

→ a pusztán képesség nem elég

A kivonulás szociológiai szempontjai

- gazdasági
- elvándorlási hajlandóság
- rendszerváltás: elégedetlen alkalmazottak vállalkozóvá válása (kivonulási alternatíva)

⁶ a politikatudomány szerint politikai mechanizmus

⁷ habituális tér

⁸ cselekvési lehetőség

1997-es survey – ki mire lenne hajlandó?

	felnőtt népesség	aktív népesség
más településre költözne	9,5	10,7
letelepedne más országban	9,4	12,9
tervezi, hogy külföldre menjen	2,8	3,8
migráció együtt	16,1	20,4
vállalkozói hajlandóság	20,3	26,8
exit opciók együtt	23,4	30,4
N	1405	686

- 1500 fős reprezentatív minta
- kivonulási-tiltakozási hajlandóság
- a kivonulási opciók a felnőtt népesség 1/4-jét jellemzik / átfedések kiküszöbölése
- az európai átlaghoz képest alacsony %

Radikális tiltakozási opciók

	felnőtt népesség	aktív népesség
részt venne nem legális sztrájkban	12,1	14,3
~ demonstrációban	8,3	10,7
~ felkelésben	4,7	6,0
~ utcai barikádokban / ütlezésben	9,0	12,0
~ éhségsztrájkban	3,4	4,5
radikális tiltakozás együtt	39,4	42,0

- a részvételi arányok alacsonyak, de nem jelentéktelenek
- csak egyet-egyet jelölnek meg
- 2/5-e a felnőtt népességnek
- elfogadja + egyetért
- nincs nagy különbség a felnőtt és az aktív népesség között (= az idősek is tiltakoznának)
- a tiltakozási opciók összességében

Román feltételek és az elégedetlenségi paradoxon

- teljesülnek a '90-es évekre, de mégsem azok mutattak átlag feletti tiltakozási vagy kivonulási hajlandóságot, akiket a válság leginkább sújtott;
 - ényekés percepció viszonya;
 - objektív és szubjektív feltételek → nem érzékelik a reális folyamatokat & irréálisak a várakozások
 - → a szubjektív érzékelés nem mutatta meg, kik tiltakoznak, vonulnak ki: elégedetlenségi paradoxon
 - mi a magyarázat? → képességek:
- 1) materiális erőforrások befolyása a kivonulási-tiltakozásra
- tőkepiaci jelenlét → társadalmi differenciáltság
 - munkaerő-piaci jelenlét: alkalmazott, vállalkozó, stb, belső munkaerő-piaci helyzet⁹
 - jövedelmi, vagyoni adottságok

⁹ az az állapot, amiben az egyén adott gazdasági szervezetben dolgozik és van előrejutási lehetősége + adottsága a munka szervezésére

Munka- és tőkepiaci pozíciók összefüggése a kivonulással és a tiltakozással

	kivonulás	tiltakozás
felnőtt népesség	23,4	39,4
aktív népesség	34,0	42,0
inaktív népesség	16,1	36,7
munkaerő-küli	38,0	41,3
belső munkaerő-piaci	34,0	50,7
vannak részvényei, kötvényei	26,2	43,7
átlag feletti jövedelme van	23,1	43,4

- átlag alacsonyabb kivonulási hajlandóság
- befolyásos tényezők: nem és kor → fiatal férfiak >

2) kulturális és társadalmi erőforrások

- Bourdieu (inkorporált kulturális erőforrások)
- Coleman (iskolai végzettség, társadalmi erőforrások)
- új és régi indikátorok a kulturális erőforrás mérésére
- régi (pl) iskolai végzettség
- új (pl) információs technológiához való viszony, digitális írástudás + hozzáadás, nyelvtudás, nyelvi készségek (informáltság elősegítése)
- társadalmi erőforrások: szervezeti és személyközi kötődések (=baráti kör), társadalmi identitáselemek

4. tábla [AKCANtab.doc]

- képzettség indikátorai
- iskolai végzettség: minél magasabb, annál nagyobb a kivonulási hajlandóság
- szabadság kihasználása: szabadidő eltöltése (távoli kapcsolat, de jelzi)
- volt párttagok: átlag alatti kivonulási hajlandóság
- kicsivel átlag feletti a kivonulási hajlandóság: normaszegésre hajlamosak („az előrejutás érdekében szabályt lehet/kell szegni”)
- szubjektív leírás magukról: jobb- vagy baloldali? → kevesen mondták magukat szélsőségesnek / jobboldali: átlagon felüli kivonulási hajlandóság, baloldali: átlag körüli kivonulási hajlandóság
- tiltakozás: radikalizmusra való hajlam a magasabb iskolai végzettségűek között inkább jellemző; tagok – sűrű társ.-i háló, civil szervezetek, volt párttagok;
- a radikális jobb csak 10%-os hajlandóságot mutat a radikális tiltakozásra, míg a baloldali magas
- mégis a radikális jobb van az utcán 2007-ben (okai lehetnek: változó idők, más a kihívás, módszertan: survey – fotelforradalmárok, a tényleges ostromok szubkulturális jellege)

5. tábla [AKCANtab.doc]

- életkor → a kivonulási hajlandóság esetén fontos
- 45 év alattiak > 45 év felettiak
- költözés, vállalkozás
- radikális tiltakozás: férfiak > nők (nagy eltéréssel)
- egészségügyi körülmények (szubjektív skálán): akik jobbnak ítélik, azok inkább
- Maslow?!

Szeminárium

- kivonulás: Danone (de nem a minőségromlás miatt); TerraNova
- Weber: ideáltípusok (tiszta formában nem fordulnak elő, tudatos konstrukciók, összehasonlítási alapok a valós helyzettel)
- a rugalmasság definíciója; minőségár; 1 egységnyi minőségromlás hány egységnyi keresletváltozást eredményez?
- olvasmány: gyári hierarchia leépítése
- Emberi Kapcsolatok Mozgalom (USA, 1930-as évek)
- munkakörülmények megválaszthatása
- akik tudták, hogy figyelik őket, jobban dolgoztak (a megfigyelés ténye növeli a teljesítményt, mert fontosnak érzik magukat)
- Heisenberg-féle biz. reláció

Horizontális kooperáció

- ha túl sokat termelnek: normák rendezése (felemelése → csoportnormák)
valaki feleslegessé válik
egyéni érdek: potyázás
- a felügyelő együttműködik a munkásokkal
- besegítések
- itt: közszolg. = állandó teljesítmény + érte a fizetés
- 2 dezertőr, 10 kooperál
- cukorkavásárlás

↔ RDE

Vertikális kooperáció

- HP-vállalat
- a hierarchiát jelző dolgok felszámolása (külön parkoló, hűtő, ebédlő, stb)
- → innováció, bizalom; heterarchikus szerkezet
- Nash-egyensúly: hosszú távon fenntartható helyzet, mindkettő fél számára elfogadható, de nem feltétlenül Pareto-optimalis (senki nem lép ki)
- elvárások, kölcsönös bizalom, megismétlődik a játék